

אלפא ביתא קדמיתא דשמואל זענרא

פנינים אשר משיתי ממצולות ים של שמואל

מכתבי הר"ש אשכנזי שליטי"א

כרכא דכלא ביה

אמרות ומכתמים

ניבים ופתגמים

מאמרים שגורים

משלים ומעשיות

גימטריאות ונוטריקונים

מקורותיהם ומקבילותיהם

את כל אלה ערכתי וסדרתי בסדר א"ב

בעזר צורי וקוני

שמואל אברהם תפלינסקי

פעיה"ק ירושת"ו

בשנת אילן הנושא פרי טוב לפ"ק

מסכת חגיגה

כתב ר' ישראל ברבי יוסף אלנקוה [נהרג על קדוש השם, בשנת ה'קנא, בסוליטולה], בספרו **מנורת המאור**, פרק תלמוד תורה (חלק ג, ניו-יורק **תרצא**, עמ' 275 – 276):

מעשה בתלמיד אחד, שהיה מתייחד במקום אחד, והיה למד בו מסכת חגיגה. והיה מהדר ומהפך בה כמה פעמים, עד שלמד אותה היטב והיתה שגורה בפיו, ולא היה יודע מסכתא אחרת מן התלמוד זולתה, והיה שונה בה כל ימיו.

כיון שנפטר מן העולם הזה, היה לבדו באותו בית* שהיה לומד בו מסכת חגיגה, ולא היה שום אדם יודע פטירתו. מיד באה אשה אחת, ועמדה עליו, והרימה קולה בבכי ובמספד, ותרבה אנחתה וצעקתה, כאשה שהיא סופדת על בעלה, עד אשר נקבצו ההמון, ואמרה להם: ספדו לחסיד זה, וקברוהו בכבוד גדול, וכבדו את ארונו, ותזכו לחיי העולם הבא, שזה כבדני כל ימיו ולא הייתי עזובה ולא שכוחה בימיו.

מיד נתקבצו כל הנשים וישבו עמה סביב למטתו ועשו עליו מספד גדול, והאנשים נתעסקו בתכריכיו ובכל צרכי קבורתו, וקברו אותו בכבוד גדול. ואותה אשה בוכה במר נפש וצועקת. אמרו לה: מה שמך. אמרה להם: חגיגה שמי. וכיון שנקבר אותו חסיד נעלמה מן העין אותה אשה. מיד ידעו **שמסכת חגיגה** היתה, שנראית להם בצורת אשה, ובאה בשעת פטירתו לספוד לו ולבכותו ולקברו בכבוד, מפני שהיה שונה בה ושוקד עליה ללמוד אותה.

והלא דברים קל וחומר, ומה חסיד זה שלא למד אלא מסכתא אחת בלבד כך, הלמד תורה הרבה ומעמיד תלמידים הרבה – על אחת כמה וכמה.

וקדם^ו לאלנקוה ר' יצחק ברבי אברהם אבוהב, בספרו **מנורת המאור**, פרק ריג:

* מאוב, התי יי
אנשי בית אה...
אנשי בית אה...
אנשי בית אה...
אנשי בית אה...
אנשי בית אה...

* ראה להלן, בסוף הערך.

והתורה שלומד ומלמד בעולם הזה מבכה עליו. **כדגורסינן במדרש תנחומא: מעשה בחסיד אחד, שהיה מתיחד במקום אחד והיה למד בו במסכת חגיגה.** והיה מהפך בה ומהדרה כמה פעמים, עד שלמד אותה היטב והיתה שגורה בפיו, ולא היה יודע מסכתא אחרת מן התלמוד, והיה שוגה בה כל ימיו.

כיון שנפטר מן העולם, היה בביתו לבדו*, ולא היה שום אדם יודע פטירתו. באה דמות אשה אחת, ועמדה עליו, והרימה קולה בבכי ומספד, ותרבה אנחתה וצעקתה, עד אשר נתקבצו ההמון ותאמר להם: ספדו לחסיד הזה וקברוהו, וכבדו את ארונו, ותזכו לחיי העולם הבא, שזה כבדני כל ימיו ולא הייתי עזובה ולא שכוחה.

מיד נתקבצו כל הנשים וישבו עמה ועשו עליו מספד גדול ועצום, והאנשים התעסקו בתכריכיו וכל צרכי קבורתו, וקברו אותו בכבוד גדול. ואותה אשה בוכה וצועקת. אמרו לה: מה שמך. אמרה להם: חגיגה שמי. כיון שנקבר אותו חסיד נעלמה אותה האשה מן העין. מיד ידעו **שמסכת חגיגה** היתה, שנראית להם בצורת אשה ובאה בשעת פטירתו לספוד לו ולבכותו ולקוברו בכבוד, על שהיה שונה אותה תמיד ושוקד ללמוד בה.

והלא דברים קל וחומר, ומה חסיד זה שלא למד אלא מסכתא אחת בלבד כך, הלומד תורה הרבה ומלמדה לאחרים ומעמיד תלמידים הרבה – על אחת כמה וכמה.

מעשה זה לא מצאנוהו **בשתי התנחומות**, ואף לא בהוספות שאסף ר' שלמה בובר במבואו לתנחומא. ברם נאמן עלינו ר' יצחק אבוהב המעיד שבתנחומא שלפניו נמצאה הוספה זו.

מקורה של אגדה זו נעלם מאתנו. אך היא היתה ידועה כבר לר' חיים (אליעזר) ברבי יצחק אור זרוע [חי במחצית הראשונה של המאה הראשונה לאלף השני] המביאה כמעשה ידוע. וכן הוא כותב בספרו, הנדפס בשם **פסקי הלכה** של ר' חיים אור זרוע (דרשות מהר"ח), ירושלים תשל"ג, עמ' 57:

בהתהלכך תנחה אותך [משלי ו כב] בעולם הזה [אבות ו ט]. המהלך בדרך ואין לו לוייה, יעסוק בתורה [עירובין נד ע"א וסוטה מו ע"ב]. **ובשכבך תשמור עליך** בקבר. כמעשה בתלמיד אחד שלמד כל ימיו מסכת[ת] חגיגה. כשסיים אותה חזר. וכשמת בדרך*, נעשית המסכת[א] כמו בתול[ה] אחת וקוננה

* ראה להלן, בסוף הערך.

עליו: זה היה אבינו עד שהביאוהו לקבורה, והרגישו שהיית'ה] המסכת'א].
והקיצות היא תשיחך לחיי העולם הבא.

בדרשתו הביא ר' חיים את מאמרו של רבי יוסי בן קיסמא בפרק קנין תורה וצירף אליו, כתניא דמסייעא ליה, את המעשה בתלמיד שלמד **מסכת חגיגה** והיא שמרה עליו והביאתו לקבורה.

להלן נביא מחברים שונים המספרים את המעשה (או רומזים לו) מבלי לציין מקורו. פרט לשלושה. האחד (אלשיך) מציין את המקור: **גמרא**. השני (אזכרי) אף מפרט את שם המסכת בגמרא והיא **מסכת חגיגה!** והשלישי (רא"ב ממודינא) מציין את המקור: **מדרש תנחומא**.

החסיד ר' יוסף יעבץ כותב בפירושו לאבות ה יט:

בואו וראו מאמר רז"ל: אשרי מי שעמלו בתורה [ברכות יז ע"א: אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה]. תלו האושר בעמל ולא בידיעה והטו אזנכם לאותו מעשה דמסכת חגיגה. והוא, כי איש אחד לא היה יודע אלא מסכת חגיגה, והיה חוזר אותה כל ימיו ולא היה פוסק ממנה אפילו שעה קלה, אלא עוסק במלאכתו וקורא בפיו. ובשעת פטירתו לא היה אדם בביתו*, ושלח הש"ת מלאך בצורת אשה והרימה קול בכיה גדולה: אישי! אישי! עד שנקבצו כל העם למרירות קולה. ואמרה להם: אישי זה שכבדני ולא עזבני כל ימיו, כבדוהו וקברוהו בכבוד גדול. והיו אומרים לה: מה שמך. אמרה: חגיגה. ואחר סתימת הגולל נסתלקה מפניהם. ותמהו כל העולם וחקרו על מעשהו, ומצאו שהיה קורא כל ימיו באותה המסכתא, וירא כל העם וירונו [לה"כ ויקרא ט כד], כי מה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו [על פי תהלים קיח כג].

החסיד רומז למעשה זה גם לעיל א ג:

העוסק בתורה עושה נחת רוח ליוצרו [עי' ברכות יז ע"א: אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו]. אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים למי ששונה מאה ואחד [חגיגה ט ע"ב]. וידוע ממעשה האיש שלא היה יודע כי אם מסכת חגיגה והיה שונה אותה תמיד.

ענין רב יש בדברי המגיד למרן:

אני אני המשנה המדברת בפיק' [...] ופוק חזי, איך אוקרית ומאי עבדית לה הוא גברא דאוליף מסכת חגיגה. בר מחולקא דיהבית ליה בה הוא עלמא **(מגיד מישרים, סוף פרשת תזריע)**.

* ראה להלן, בסוף הערך.

אין אבינו
 ואלו הן
 המסכתא
 חגיגה

אף ר' שמואל די אוזידא רומז למעשה, בסוף ספרו **מדרש שמואל** לאבות (ויניציאה שלט):

רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות [...] ואחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין לבו לשמים [ברכות ה ע"ב]. וכמעשה דההוא שלא קרא כל ימיו כי אם מסכת חגיגה.

ונפלאים דברי ר' משה אלשיך [רסח? – שנד?] בספרו **תורת משה**, פרשת אמור (ויקרא כב לב. ירושלים **תשנ**, דף קסב ע"ב):

עוד יתכן בכתוב (**ושמרתם מצותי ועשיתם אתם** – כב לא). והוא אשר כתבנו באומרו **ששכר מצוה מצוה** [אבות ד ב], שהוא, כי המצוה עצמה נעשית הווית קדושה עד העשות **מלאך**. וכעובדא **דגמרא** על ההוא דאיעסק במסכת חגיגה.

וביותר תמוהים דברי בן דורו ר' אלעזר אזכרי [נפטר שס] בפירושו לירושלמי, סוף ברכות:

כמו מסכת חגיגה, שהספידה לאותו תלמיד בדמות אמו. **כדאיתא במסכת חגיגה!**

כן הובא המעשה בספר **כונות האגדות** נקרא **כפתר ופרח**, לר' יעקב בר' יצחק לויצאטו, בסיליאה **שמא**, מסכת חגיגה (בדפוס אמשטילרדם **תסט**, דף עא ע"א):

מעשה באדם אחד, שלא למד כל ימיו אלא מסכת חגיגה. ובמותו באו כלם לגמול חסד עם המת, ומצאו שם עומד עליו דמות אשה מעוטפת לבנים, ושאלו על שמה, ואמרה להם, חגיגה שמה, ומבקשת שם רחמים עליו, לפי שהוא עסק בה כל ימיו, ולא באחרת. לכך זכה לזה, שהמסכת [א] חגיגה הגינה עליו.

משם נכנס המעשה לספר הידוע (ביידיש) בשם **מעשה בוך**, בסיליאה **שסב**, סימן רמת (ובמהדורת אמשטילרדם **תפג**, סימן קמב) והרי תרגומו:

מעשה באחד שלא למד כל ימיו אלא מסכת חגיגה [...] עמדה אשה בבגדים לבנים לפני המת [...] אמרה האשה: שמי חגיגה ואני מבקשת [רחמים] על אדם זה לעולם הבא, שכל ימיו לא למד אלא מסכת חגיגה – – –

אף ר' מנחם עזריה מפאנו, בקונטרסו **ימין ה' רוממה** (ויניציאה [שסה], דף [2] ע"א) מזכיר אותו תלמיד דגמר כלה חגיגה.

גם ר' אהרן שמואל מקרמניץ לקח את המעשה מתוך ספר **כפתור ופרח** והכניסו לספרו **נשמת אדם**, האנווא **שעא**, פרק ט:

כאמרם ז"ל מעשה באדם אחד שלא למד כל ימיו אלא מסכת חגיגה – – –

אחריו מצאנו רמז למעשה בספר **מעבר יבק**, לר' אהרן ברכיה ממודינא, מנטובה **שפו**, שפתי רננות, פרק לא:

כההוא דגמיר מסכת חגיגה לבד, שהובא במדרש רבי תנחומא.

ואחרון אחרון הוא ר' צבי הירש קיידנובר, בספרו **קב הישר**, ורנקבורט **תסה**, פרק יד:

מי שעושה מצוה, נעשה מן אותה מצוה מלאך אחד שמלמד תמיד זכות עליו. כמו שאמרו רז"ל במדרש רבה, פרשת משפטים [לב ו], עשה אדם מצוה אחת, נותנין לו מלאך אחד לשמרו [...] נותנין לו דייקא, מן אותו המצוה נעשה מלאך לשמרהו מכל נזק.

ובוא וראה מהמעשה בחסיד אחד, שהיה דר בכפר קטן, ולא היה לו שום ספר רק גמרא אחת של מסכת חגיגה, והיה כל ימיו של אותו החסיד עוסק במסכת חגיגה. והאריך ימים מאוד. ולבסוף, קודם מותו, נתלבשה אותה המסכת בדמות אשה, והלכה לפניו אחר מותו. עד שהביא[ת] לאותו החסיד לגן עדן.

עד כאן רשמנו יד ספרים שהובא בהם **המעשה במסכת חגיגה**, בניסוחים שונים. ואמרנו **די**, לעת עתה.

אך ראו זה מצאנו מקור **חמשה עשר** המביא את המעשה בתלמיד שהיה יודע **מסכת אחת** – מבלי לנקוב בשם המסכת.

והוא: ספר **שפתי כהן** [...] חברו [...] ר' מרדכי הכהן נר"ו והוא מתלמידי [...] ר' ישראל די קוריאל זלה"ה מתושבי [...] צפת [...] והוא ביאור על התורה בפשטים [...] וגוימטריאות [...] וסודות [...] ויניציא [...] **שסה**, פרשת משפטים (ווארשא **תרמד**, דף 147 ע"ב):

ויצאה אשתו עמו [שמות כא ג]. כההוא מעשה דההוא תלמיד שהיה יודע מסכת אחת והיה חוזר עליה בכל שעה, וכשהגיע זמנו ליפטר מן העולם לא היה בביתו*, ולא היה לו מי ש[י]עשה לו הספד. ונתלבש אותה המסכת בדמות אשה והיתה מיללת וצועקת ובוכה ואומר[ת]: אדוני ובעלי! ועשתה לו הספד, והלכה אחריו עד שנקבר. באו לביתו ובקשוה, לעשות לה הבראה, בחשבם שהיא אשתו, ולא מצאוה. אז נתאמת להם שהיא המסכת.

זהו **ויצאה אשתו עמו** לעין הכל, מלבד שהיא הולכת לפניו לעולם הבא.

* השהה לעיל, מדרשות מהר"ח: ובשמת בדרך. מאידך כותב אלנקוה: היה לבדו באותו בית, שהיה לומד בו מסכת חגיגה. וכן כותב אבוהב: היה בביתו לבדו. גם החסיד ר' יוסף יעבץ כותב: לא היה אדם בביתו.